

РОЗДІЛ 10

СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.965

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-3/87>

ПРИНЦИПИ І ТРАДИЦІЇ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ФУНДАМЕНТАЛЬНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ АДВОКАТУРИ В УКРАЇНІ

PRINCIPLES AND TRADITIONS OF ADVOCACY AS FUNDAMENTAL PRINCIPLES OF FUNCTIONING OF ADVOCACY IN UKRAINE

Добош З.А., к.ю.н.,

доцент кафедри цивільного права та процесу

*Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти**Національного університету «Львівська політехніка»*

Здійснені загальнотеоретичне дослідження та аналітична характеристика основних принципів адвокатської діяльності, заснованих на кращих традиціях адвокатури. Розглядаються принципи адвокатської діяльності як похідні від загальних принципів права, під якими розуміються основоположні, керівні ідеї, основні вихідні положення та закономірності, на яких ґрунтується організація та діяльність адвокатури, визначають сутність адвокатури та адвокатської діяльності. Під принципом використання традицій у системі організації адвокатури розуміються корінні першопочатки, які лежать в її основі, що впливають з історичних, професійних, корпоративних та інших особливостей діяльності адвокатів і функціонування адвокатських об'єднань. Традиції в системі організації та функціонування адвокатури розглядаються як перехідні з покоління в покоління правила адвокатської спільноти, що забезпечують ефективну дію норм моральності, моралі, звичаїв і права, які характеризуються ознаками масштабності, сфери дії, часу існування і кола суб'єктів правових відносин. Доводиться, що для поглиблення правової культури і формування ціннісних орієнтацій в адвокатській діяльності необхідні розуміння, збереження, накопичення і передача історичної правової спадщини, в якій відображено кращий досвід юридичної та адвокатської практики. Засобом історичної спадкоємності є традиції адвокатури, які дозволяють вчитися на досвіді минулих поколінь, сприймаючи краще і залишаючи віджиле. Цінність традицій полягає в тому, що вони, народжені в надрах суспільної свідомості, наповнені позитивними ідеями про суспільні блага і свободи, змогли зберегти досвід юридичної та соціальної практики і лягли в основу формування принципів адвокатської діяльності та адвокатури. Побудова взаємовідносин у системі адвокатури на основі традицій забезпечить гарантії її функціонування в розвиненій правовій державі.

Ключові слова: адвокатура, адвокатська діяльність, принципи, принципи права, принципи адвокатури, традиції, правові традиції, традиції адвокатської діяльності.

The basic principles of advocacy are considered, principles of advocacy are based on the best traditions of advocacy. The principles of advocacy are considered to be derived from the general principles of law, which means the basic, guiding ideas, basic principles and patterns on which the organization and activities of the bar are based, determine the essence of the bar and advocacy. The principle of using traditions in the system of advocacy is understood as the fundamental origins that underlie it, arising from the historical, professional, corporate and other features of the activities of lawyers and the functioning of bar associations. Traditions in the system of organization and functioning of the bar are seen as transitional from generation to generation rules of the legal community, ensuring the effective operation of norms of morality, ethics, customs and law, characterized by scale, scope, existence and range of subjects of legal relations. It is proved that in order to deepen the legal culture and form value orientations in advocacy, it is necessary to understand, preserve, accumulate and transfer the historical legal heritage, which reflects the best experience of legal and legal practice. The means of historical succession are the traditions of advocacy, which allow to learn from the experience of past generations, perceiving better and leaving obsolete. The value of traditions lies in the fact that they, born in the depths of public consciousness, filled with positive ideas about public goods and freedoms, were able to preserve the experience of legal and social practice and formed the basis for the principles of advocacy and advocacy. Building relationships in the legal system on the basis of traditions will ensure its functioning in a developed state governed by the rule of law.

Key words: advocacy, advocacy, principles, principles of law, principles of advocacy, traditions, legal traditions, traditions of advocacy.

Постановка проблеми. Адвокатура – це юридично незалежна від держави професійна організація фахівців-правознавців, які через власні погляди, навички, наявні знання взяли на себе обов'язок захищати права і свободи людини [6, с. 97]. Існування інституту адвокатури, яка сприяє реалізації та захисту проголошених державою прав і свобод людини, варто розглядати як необхідну умову функціонування правової демократичної держави.

Відповідно до ст. 2 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» адвокатура України – недержавний самоврядний інститут, що забезпечує здійснення захисту, представництва та надання інших видів правової допомоги на професійній основі, а також самостійно вирішує питання організації і діяльності адвокатури в порядку, встановленому цим Законом [11]. Адвокатура, згідно з Конституцією України, здійснює найважливішу соціальну функцію – забезпечення права на захист від обвинування та надання професійної правничої допомоги (правової допомоги) [10].

Як зазначає М. Аракелян, «за своєю суттю адвокатська діяльність є правозахисною, спрямованою на захист прав і свобод людини і громадянина. Ця обставина змінює зміст її філософсько-правових характеристик як щодо розширення змісту її гуманітарної правової значущості, так і правових форм їх закріплення в правовому статусі адвокатів, їхніх організацій, об'єднань. У цьому і полягає діалектика, сутність адвокатської діяльності» [1, с. 314–315].

Для поглиблення правової культури і формування ціннісних орієнтацій в адвокатській діяльності необхідно розуміння, збереження, накопичення і передача історичної правової спадщини, в якій відображено кращий досвід юридичної та адвокатської практики. Засобом історичної спадкоємності є традиції адвокатури, які дозволяють вчитися на досвіді минулих поколінь, сприймаючи краще і залишаючи віджиле. Побудова взаємовідносин у системі адвокатури на основі традицій забезпечить гарантії її функціонування в розвиненій правовій державі. Нині необхідно говорити про принципи використання

і відродження кращих традицій адвокатської професії для розвитку і вдосконалення сучасної адвокатури [14], що актуалізує тематику цього дослідження.

Метою статті є розкриття сутності принципів та традицій адвокатської діяльності та їх значення в підвищенні ефективності інституту адвокатури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою дослідження слугують роботи вітчизняних та зарубіжних авторів, таких як М.Р. Аракелян, Н.І. Бочуляк, Б.М. Гамалюк, С.Д. Гусарева, В.В. Дудченко, Ю.О. Загуменна, М.В. Кельман, Е.М. Наджафлі, Ю.М. Оборотов, С.С. Павлов, С.І. Погребняк, І.Я. Семенов, В.А. Ходунов, С.Я. Фурса, М.С. Шайхуллін та ін.

Виклад основного матеріалу. Основні принципи діяльності адвокатів можна знайти в тексті Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» і в Правилах адвокатської етики. Зокрема, адвокатська діяльність, відповідно до ч. 1 ст. 4 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», здійснюється на принципах верховенства права, законності, незалежності, конфіденційності та уникнення конфлікту інтересів [11].

Правилами адвокатської етики встановлені обов'язкові для кожного адвоката правила поведінки у процесі здійснення адвокатської діяльності, засновані на моральних критеріях і традиціях адвокатури, на міжнародних стандартах і правилах адвокатської професії. Як зазначено в преамбулі Правил, «надзвичайна важливість функціонального навантаження адвокатури вимагає від адвокатів слідування високому етичному стандарту поведінки. При цьому специфіка, комплексний характер обов'язків, що покладені на адвокатуру, зумовлюють необхідність збалансування засад служіння адвоката інтересам окремого клієнта та інтересам суспільства загалом, дотримання принципів законності і верховенства права» [10].

Як відомо, термін «принцип» походить від латинського слова «principium», яке означає «початок», «основа», «науковий чи моральний початок, основа, правило, від якого не відступають» [4, с. 431]. Поняття «принципи права» в наукових джерелах розглядається як «ідеї, теоретичні, нормативно-керівні положення того чи іншого виду людської діяльності, які конкретизуються в змісті правових норм та об'єктивно зумовлені матеріальними умовами існування суспільства» [16, с. 64].

Похідними від загальних принципів права є принципи адвокатської діяльності. Принципи адвокатської діяльності розглядаються як основоположні, керівні ідеї, основні вихідні положення та закономірності, на яких ґрунтується організація та діяльність адвокатури, що визначають сутність адвокатури та адвокатської діяльності, які, на думку Н. Бочуляк, мають незаперечне значення для характеристики функціональних та організаційних основ адвокатури. Вони дають змогу дослідити функціональні та організаційні основи адвокатури через закріплену в законодавстві систему ідей, кожна з яких відображає якість окремо визначене начало, а у сукупності характеризує увесь інститут адвокатури [2]. Слушним є зауваження цитованого автора, що в науці про адвокатуру проблема принципів, які визначають адвокатуру та характеризують її основи, вивчена не на достатньому рівні, що у цьому аспекті вітчизняна наука про адвокатуру значною мірою слідує законодавству, зосереджуючи увагу здебільшого на дослідженні прямо визначених законодавством принципів, залишаючи поза межами цих наукових розвідок інші визначальні засади організації та діяльності адвокатури, як і загалом теоретично-методологічні підходи до осмислення змісту принципів адвокатури, їх системи, значення, класифікації тощо [2].

Ю. Загуменна та Е. Наджафлі вважають, що сутність принципів адвокатської діяльності в Україні полягає в тому, що вони, маючи різний зміст і форму вираження, містять обов'язкові для додержання та виконання

основні положення, правила, ідеї, засади та принципи, на яких ґрунтується як зовнішньоорганізаційна, так і внутрішньоорганізаційна адвокатська діяльність, пов'язана із захистом прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб, представництвом їх інтересів, а також організаційно-функціональним аспектом провадження власної діяльності професійного характеру, визначаючи основні напрями такого роду діяльності відповідно до її призначення [5, с. 22–23].

Як зазначають фахівці програми «Адвокат Майбутнього», існують основні принципи, спільні для всієї європейської адвокатської професії, хоча вони й виражені по-різному в різних юрисдикціях. Вони лежать в основі низки національних і міжнародних правил, які регулюють поведінку адвокатів. Європейські адвокати дотримуються цих принципів, які необхідні для належного здійснення правосуддя, забезпечення доступу до правосуддя і реалізації права на справедливий судовий розгляд, як це передбачено Європейською конвенцією з прав людини [12].

Радою адвокатських асоціацій та правничих товариств Європи (The Council of Bars and Law Societies of Europe, «CCBE») 25 листопада 2006 року прийнята Хартія основних принципів європейської адвокатської професії (Charter of Core Principles of the European Legal Profession), яка є складовою частиною Кодексу поведінки європейських адвокатів. Вона містить перелік із 10 принципів, спільних для всієї європейської адвокатської професії. Дотримання цих принципів, як зазначено в преамбулі Хартії, є основою права на правовий захист, яке є наріжним каменем решти основних прав у демократичному суспільстві [8]. До основних принципів, закріплених Хартією, зокрема, належать такі: 1) незалежність адвоката і свобода адвоката щодо ведення справи клієнта; 2) право та обов'язок адвоката зберігати конфіденційність справ клієнта і дотримуватися професійної таємниці; 3) уникнення конфлікту інтересів як між різними клієнтами, так і між клієнтом і адвокатом; 4) честь та гідність адвокатської професії, добросовісність та бездоганна репутація окремого адвоката; 5) лояльність до клієнта; 6) справедливе ставлення до клієнтів у питаннях гонорару; 7) професійна компетентність адвоката; 8) повага до колег по професії; 9) повага до верховенства права та справедливого здійснення правосуддя; 10) саморегулювання адвокатської професії [12].

Саме на цих принципах адвокатської діяльності ґрунтуються Правила адвокатської етики, затверджені Звітним візирним з'їздом адвокатів України 9 червня 2017 р. [10], які «встановлюють взаємозалежність у професійній діяльності засобів і методів захисту та забезпечення інтересів клієнта із категоріями справедливості, чесності, гідності, коректності, конфіденційності, обґрунтовуючи їх із морально-етичних позицій» [3, с. 98–108].

Із цих позицій особливості принципів адвокатури підкреслюють правові традиції української адвокатури як «історико-легітимну основу правової системи України в аспекті правових звичаїв, обрядів, ритуалів та мови, які зберігають істотні риси українського права» [9, с. 5].

У цьому аспекті слушною є думка Б. Гамалюк та І. Семенюк, що «в процесі історичного розвитку суспільство зосереджувало в собі окремо взяті принципи та особливості людського буття, які передались і адвокатури. Формуючись як окрема інституція, адвокати розглядали рідні їм моральні цінності суспільства. Поясненням цьому є особливості історичного процесу та становлення нації або ж конкретного народу, в якому і відбувалось формування правозахисних інститутів, одним з яких і є адвокатура» [3, с. 98–108].

У загальному вигляді під традицією (від лат. «Traditio») розуміється передача духовних цінностей життя від покоління до покоління. З позиції юридичної науки традиція являє собою соціально-правове явище, що має на меті

передачу юридичних якостей, правової культури, відновлення і розвитку моральних станів особистості, регулювання поведінки людини в суспільстві, а також способів її діяльності [13]. «Правова традиція» розглядається як історично перевірена форма правового досвіду, правової пам'яті, правових знань та правових уявлень, що передаються від покоління до покоління як прийнятний спосіб організації права в суспільстві, як модель формування правового устрою, правопорядку та ієрархії правових цінностей [9, с. 5]. Це соціальний механізм передачі юридичних навичок, умінь, а головне – правових знань. Правова традиція, на думку Ю. Оборотова, становить зв'язок часів, соціальне (правове) спадкування [7, с. 61].

В основному поняття правової традиції як соціальної норми розглядається в наукових працях із теорії та історії держави і права, проте в адвокатології розумінню традицій приділено менше уваги, тоді як традиції адвокатури мають глибоке історичне коріння. Разом із тим традиції сучасної адвокатури мають конкретний характер і санкціонуються в правила професійної етики адвоката, а також проявляються в різноманітних зв'язках і відносинах у процесі здійснення професійної діяльності адвоката, в організації адвокатського самоврядування. Розуміння епохальності традицій для адвокатури зумовлено необхідністю вдосконалення різних напрямів її діяльності та функціонування» [14].

Традиції в системі організації та функціонування адвокатури – це перехідні з покоління в покоління правила адвокатської спільноти, що забезпечують ефективну дію норм моральності, моралі, звичаїв і права, які характеризуються ознаками масштабності, сфери дії, часу існування і кола суб'єктів правових відносин [13].

Водночас у наукових джерелах висловлюється думка, що традиції адвокатури є більш широким поняттям, ніж норми професійної етики адвоката. Виділяючись з інших видів соціальних норм, правові традиції адвокатури є такими способами поведінки людей, які передають у часі і просторі вихідні засади організації і діяльності адвокатури, правозахисні цінності, підвалини, прийняті в адвокатському співтоваристві, історично зумовлені, визнані, охоронювані адвокатурою і державою і формально-юридично визначені в нормативно-правових актах. Цим, на переконання М. Шайхулліна, правові традиції відрізняються від норм професійної етики адвоката [14].

До критеріїв розмежування правових традицій адвокатури і норм професійної етики адвоката належать: більш масштабне поширення правових традицій адвокатури, яке зачіпає більше коло учасників суспільних відносин; за спрямованістю дії правова традиція, на відміну від норм професійної етики, впливає як на самих суб'єктів адвокатури, так і на організацію адвокатської діяльності та адвокатури загалом, забезпечуючи наступність накопичених правил поведінки, включаючи моральні, етичні й естетичні цінності; за рівнем впливу на основні засади адвокатури правові традиції, на відміну від етичних норм, забезпечують трансляцію і спадкоємність колишнього правового і правотворчого досвіду для формування і вдосконалення принципів організації і діяльності адвокатури; за ефективністю дії правові традиції відрізняються від етичних норм тим, що в правовій традиції закладено синергетичний ефект права, що забезпечує взаємодію норм права, моралі, моральності, етики тощо [15, с. 136–137].

Але під традиціями варто розуміти не тільки давно усталені і неодноразово реалізовані на практиці правила адвокатського співтовариства, а й такі, що виникають заново, позитивні для адвокатської спільноти та адвокатської діяльності явища.

Висновки. Отже, актуальність розвитку традицій в адвокатурі й їх трансляція новій плеяді адвокатів зумовлені важливістю використання історичного досвіду і навичок попередніх поколінь адвокатів, які сформували положення про вірність адвокатському обов'язку, закону, державі і суспільству [14]. Найбільш важливі традиції адвокатури закріплені в основних принципах адвокатської діяльності як «узагальнених, фундаментальних, відносно стабільних засад та положень, що відбивають суспільні цінності, в тому числі втілені в національній правовій системі та закріплені в нормах чинного законодавства» [5, с. 24], на які спирається адвокатська спільнота.

Наступність традицій адвокатури і їх практичне використання, а також дотримання сформованих на традиціях принципів адвокатської діяльності сприяють підвищенню кваліфікації адвокатів, іміджу та довіри до адвокатського співтовариства як ефективного і надійного інституту захисту прав і законних інтересів осіб, які потребують такого захисту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аракелян М.Р. Правозахисна діяльність адвокатури: теоретико-правовий ракурс : монографія. Фенікс, 2018. 386 с.
2. Бочуляк Н.І. Принципи адвокатури як основоположні засади діяльності адвокатського самоврядування. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2019/nov/19878/bochulyak.pdf>
3. Гамалюк Б.М., Семенюк І.Я. Моральні імперативи в системі професійної адвокатської діяльності. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С. 98–108
4. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. Т. 3. Москва : Гос. изд-во иностр. и нац. слов. 1955. С. 431.
5. Загуменна Ю.О., Наджафлі Е.М. Принципи адвокатської діяльності в Україні: адміністративно-правовий аспект : монографія. Харків : ТОВ «Планета-Прінт». 2020. 276 с.
6. Лубшев Ю.Ф. Курс адвокатского права : учеб. для вузов. 2-е изд., доп. и перераб. Москва : Профобразование. 2004. 392 с.
7. Оборотов Ю.М. Традиції і новації у правовому розвитку : монографія. Одеса : Юрид. літ. 2001. С. 61.
8. Основні принципи європейської адвокатської професії. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/novyny/osnovni-pryntsypy-yevropejskoyi-advokatskoyi-profesiyi/>
9. Павлов С.С. Правові традиції України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01/ Одеська національна юридична академія. Одеса. 2010. 17 с.
10. Правила адвокатської етики: Затверджені Звітно-виборним з'їздом адвокатів України 9 червня 2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001891-17#Text>
11. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2013. № 27. Ст. 282
12. Хартія основних принципів європейської адвокатської професії. URL: http://qala.org.ua/wp-content/uploads/2017/03/Hartiya_brenduvannya.pdf
13. Ходунов В.А. Нравственные критерии и традиции российской адвокатуры. URL: <https://apkk.ru/essay/esse-valerij-hodunov/>
14. Шайхуллін М.С. Сохранение и развитие традиций адвокатуры. URL: <http://www.eurasian-advocacy.ru/professionalnaya-etika-i-distiplinarnaya-otvetstvennost-advokata/120-sokhranenie-i-razvitie-traditsij-advokatury>
15. Шайхулліна М.С. Традиції в системі нормативного регулювання місцевого самоуправління. *Вестник Волжского университета им. В.Н. Татищева*. 2013. № 2. С. 136–137.
16. Явич Л.С. О принципе научности в работе советского государственного аппарата. *Правоведение*. 1967. № 2. С. 64.